

Православні святині: краса і біль України

*«... Культура, в якій є релігійна глибина,
завжди спрямована до воскресіння.»*

Микола Бердяєв

Вночі собор ніби ще величавіший, ніж удень. І ніколи не набридає... на нього дивитись. Один із тих велетнів тисячолітніх, що розкидані по всій планеті, - то мов похмурі цитаделі стоять з щілинами вікон-бійниць, то стрілчастими шпильями десь черкаються хмар, то в розлогих опуклостях бань відтворюють образ неба... Серед людських поколінь, серед текучих віків височать незрушно, оклежавши себе символами-оздобами, кам'яними химерами, вкарбувавши в собі пристрасті епох. І коли ті, далекі, прийдущі, виринувши з глибини всесвіту, наближаться колись до нашої планети, перше, що їх здивує, безсумнівно, будуть... собори! І вони, інозоряні, теж стануть дошукуватись тайни пропорцій, ідеального суголося думки й матеріалу, шукатимуть ніким досі не розгадані формули вічної краси!

Олесь Гончар « Собор »

Пам'ятки архітектури, залишені нам творцями минулих епох, становлять вагому частину багатой культурної спадщини України. Вони, свідки життя народу і розвитку його національної культури, відіграють важливу роль у пізнанні історії, вихованні почуття патріотизму та відданості своїй землі.

Кожна доба, кожне покоління по-своєму оцінює історико-архітектурну спадщину, знаходячи відповіді саме на ті питання, які постають перед суспільством, відкриваючи в ньому нові грані, ще не пізнані та належно не оцінені. Характерно, що з розширенням досліджень пам'яток архітектури, урахуванням їх регіональних особливостей, стилєвих характеристик та інших факторів усе чіткіше вирізняються риси архітектури українського народу як однієї з важливих частин його культури. Пам'ятки історії й архітектури України – це невід'ємна складова культури світу. Тож запрошуємо ближче познайомитись з її надзвичайно різноманітною культовою архітектурою.

Література представлена з фондів Полтавської обласної бібліотеки для юнацтва імені Олесь Гончара.

I. Дерев'яні церкви – свідки давнини і сьогодення.

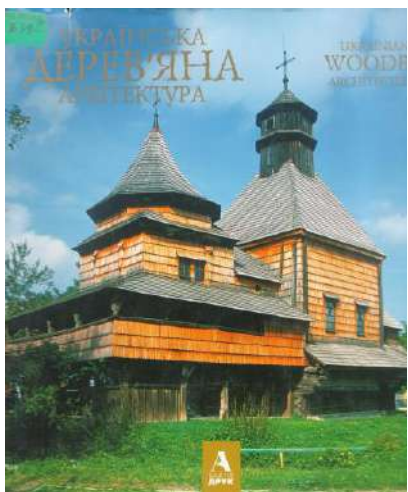
З давніх-давен більша частина території сучасної України була вкрита лісами. Дерево було найпоширенішим матеріалом, з якого предки сучасних українців не лише зводили різноманітні будівлі, а й виготовляли все необхідне для життя: меблі, посуд, хатне начиння, господарський реманент, виробниче устаткування, транспортні засоби. У них було особливе, дуже

шанобливе ставлення до дерева як до матеріалу живого й одухотвореного, прихильного до людини.

Найвищих злетів українська дерев'яна архітектура досягла в церковному будівництві. Саме у цій сфері створено шедеври архітектурного мистецтва: величні собори та маленькі каплички, парафіяльні церкви та дзвіниці, огорожі, брами та башти. І не випадково. Адже храм – не лише осередок духовного спілкування людини з Богом. Це також центр громадського життя. Завдяки йому в хаос навколишнього світу привносилися лад і духовна дисципліна.

Пам'ятки дерев'яного будівництва є найбільш вразливою частиною національної культурної спадщини. Вони гинуть від води, вогню, жуків-короїдів і шашелів, а найбільше – від людської недбалості й безкультур'я.

Змінюються епохи і стилі, та дерев'яні культові споруди залишаються невичерпним джерелом глибокої внутрішньої насолоди і мистецького натхнення.

Вечерський В. В. Українська дерев'яна архітектура / В. В. Вечерський. – Київ : Видавництво ТОВ «Балтія-Друк», 2001. – 119 с. : іл.

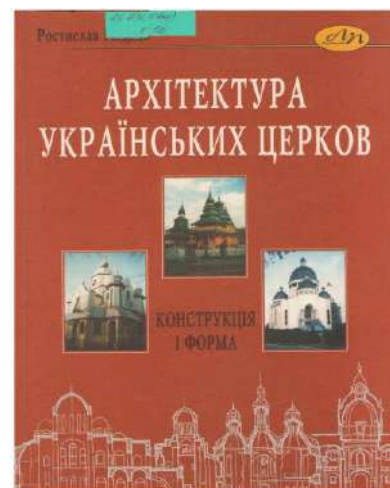
Видання знайомить читачів із шедеврами української дерев'яної архітектури. Дерево було найпоширенішим матеріалом, з якого предки сучасних українців не тільки зводили різноманітні будівлі, а й виготовляли все необхідне для життя. Зразки народного житлового будівництва, представлені на сторінках книжки, збудовані за допомогою найпростіших інструментів. Саме тому вони створюють враження рукотворної, майже скульптурної роботи й ніби бережуть тепло рук давніх майстрів.

Для тих, хто цікавиться історією України.

Гнідець Р. Архітектура українських церков. Конструкція і форма : навч. посіб / Р. Гнідець. – Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2007. – 140 с.

Навчальний посібник висвітлює комплексний підхід до вивчення конструкції та форми як чинників формування просторової баневої структури в архітектурі української церкви, які сприяють ідентифікації національної і церковної традицій.

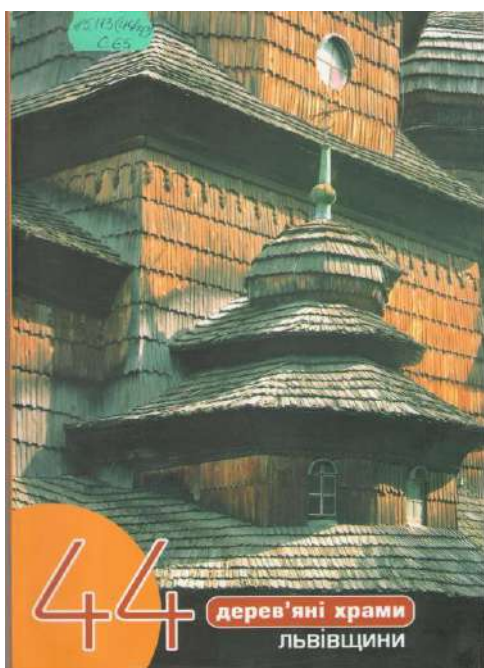
Призначений для студентів та викладачів архітектурних, будівельних та мистецьких спеціальностей.

Історія української архітектури / за ред. В. І. Тимофієнка. – Київ : Техніка, 2003. – 472 с. : іл.

Вперше в історії України фундаментально висвітлено багатомісячний розвиток української архітектури. Системно викладено формування будівельної діяльності людини від найдавніших часів, становлення і розквіт архітектури Київської Русі, стильові, типологічні й конструктивні особливості монументального зодчества в наступні історичні епохи.

Книга розрахована на широке коло читачів, які цікавляться розвитком української культури.

Крушинська О. Сорок чотири дерев'яні храми Львівщини : путівник / О. Крушинська. – Київ : Грані - Т, 2007. – 120 с. : іл.

Ця книжка не лише перший путівник дерев'яними храмами Львівщини, а й взагалі перший український путівник, присвячений виключно пам'яткам дерев'яної архітектури. Опрацювавши наукову літературу і додавши інформацію, зібрану під час власних експедицій, авторка намагалась створити книжку, несхожу на інші видання з цієї тематики: замість насичених термінологією характеристик, подати живу розповідь про кожен храм, а також показати деякі особливості дерев'яної архітектури на прикладі конкретних пам'яток.

Для широкого загалу.

Макушенко П. И. Народная деревянная архитектура Закарпатья (XVIII – начала XX века) / П. И. Макушенко. – Москва : Стройиздат, 1976. - 160 с. : іл.

Книга розповідає про дерев'яну архітектуру Закарпаття, створену народними майстрами. Робота написана за матеріалами натурних досліджень, що проводились автором на протязі багатьох років. Креслення і фотографії виконані автором книги.

Для тих, хто цікавиться історією України.

Маньковська Р. Дерев'яне зодчество України / Р. Маньковська // Пам'ятки України. – 2016. - № 2. – с. 24 – 71.

Сирохман М. П'ятдесят п'ять дерев'яних храмів Закарпаття : путівник / М. Сирохман. – Київ : Грані – Т, 2008. - 88 с. : іл.

Автор книги переконаний, що дерев'яна церква є символом українського народу, адже жодна християнська країна не мала і не має такої кількості й розмаїття дерев'яних храмів.

Для широкого кола читачів.

Шапіро О. Дерев'яні церкви : чи збережемо спадщину і традиції / О. Шапіро // Пам'ятки України. – 2017. - № 4. - с. 4 – 14.

Додаткова інформація на сайтах :

Дерев'яні храми України [Електронний ресурс] : [сайт]. – Текст і граф. дані. – Б. м., 2015. – Режим доступу <http://www.derev.org.ua/> (дата звернення : 24. 07. 2017). – Назва з екрана.

Дерев'яні храми України [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енциклопедія : [сайт]. – Текст і графічні дані. – Б. м., 2017. - Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B2%27%D1%8F%D0%BD%D1%96_%D1%85%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B8_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8 (дата звернення : 24. 07. 2017). – Назва з екрана.

Сергій Тиса [Електронний ресурс] // Дерев'яні церкви України – світова спадщина ЮНЕСКО : [сайт]. – Текст і граф. дані. – Б. м., 2016 – . - Режим доступу: https://ua.igotoworld.com/ua/article/682_derevyannye-cerkvi-ukrainy-yunesko.htm (дата звернення : 24. 07. 2017). – Назва з екрана.

II. Втрачені архітектурні пам'ятки.

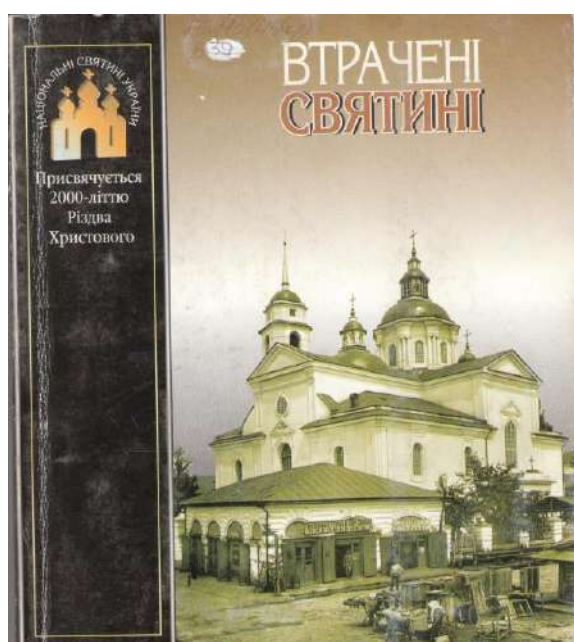
Пам'ятки архітектури України зазнали значних втрат у довоєнні роки. В період сталінізму теж було зруйновано велику кількість безцінних пам'яток історії та культури. Замки, монастирі, церкви підривали, розбирали, нищили. Майже півстоліття проблема збереження пам'яток історії та культури вважалася другорядною.

Книги, вміщені до цього розділу надають можливість простежити основні віхи історії того чи іншого храму або монастиря: від заснування до руйнування – закриття або виведення з культового використання, переобладнання чи знищення. Документальні свідчення знайомлять з офіційною підставою закриття культових споруд, фіксують основні етапи їх відновлення. Водночас зібраний матеріал дозволяє усвідомити основні

тенденції та закономірності руйнування церковних об'єктів упродовж століть, досягнути специфіку цього процесу у різних регіонах України через призму історичних подій.

Геврик Т. Втрачені архітектурні пам'ятки Києва / Т. Геврик. – Київ : Грані – Т, 1991. - 62 с. : іл.

Ця книга – спроба реконструювати події, що призвели до руйнування стародавніх пам'яток. На превеликий жаль, значна частина архітектурної спадщини, з її чудовими візантійськими і бароковими будівлями, була безглуздо знищена, і у багатьох випадках інформація про їх руйнування дуже обмежена. Книга має за мету не тільки викликати ностальгію за втраченою архітектурою, а й зацікавити сучасників історією Києва стародавнього.

Вечерський В. В. Втрачені святині / В. В. Вечерський. – Київ : Техніка, 2004. – 176 с.: іл.

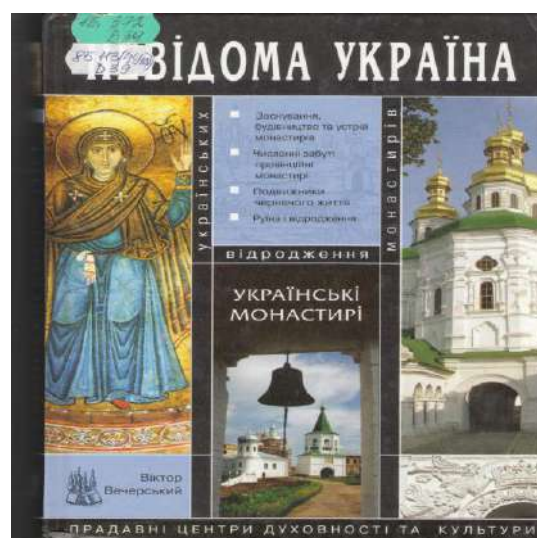
Книгу присвячено втраченим протягом ХХ століття найвизначнішим пам'яткам культової архітектури різних конфесій більшості регіонів України. Охоплено пам'ятки церковної архітектури від Х до ХІХ століть 15 областей України. Книга містить загальну історичну розвідку, що з'ясовує причини і обставини безпрецедентного в європейській історії масового знищення церковних пам'яток в Україні протягом 1920-1980-х років, список втрачених визначних споруд

церковної архітектури, а також короткі історико - архітектурні нариси про 50 найвизначніших зруйнованих пам'яток, які по праву вважаються шедеврами архітектури. Книгу ілюстровано унікальними архівними малюнками та фотографіями.

Для широкого загалу читачів.

/ В. В. Вечерський . – Київ : Наш час, 2008. – 400 с. : іл.

Книжка присвячена українським монастирям як прадавнім центрам духовності, культури, освіти нашого народу, а також як видатним архітектурним ансамблям, з якими пов'язана історія України та окремих її регіонів. Розповідається про основні правила заснування, будівництва та устрою християнських монастирів, про їх

благодійницьку та культурну працю про руйнування архітектурних ансамблів за часів тоталітарного режиму у ХХ столітті та їх сьогоднішнє відродження.

Для всіх, хто цікавиться історією та культурою України.

Замки та фортеці / за ред. Прибеги Л. – Київ : Мистецтво, 2007. – 352 с. : іл.

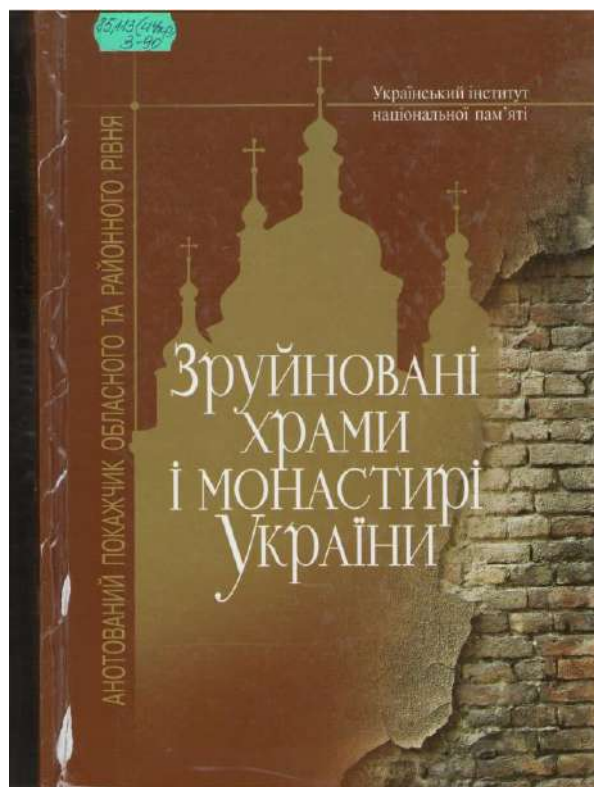
У лаконічній, концентрованій формі автор висвітлює основні етапи розвитку фортифікаційного будівництва на теренах української землі. Розповідаючи про залишки давнього оборонного зодчества – замки, фортеці, палаци та укріплені монастирі, автор закликає сучасників шанувати традиції наших предків, зберігати й охороняти пам'ятки – свідки славного минулого українського народу.

Видання розраховано на архітекторів, мистецтвознавців, краєзнавців та широке коло шанувальників українських старожитностей.

Зруйновані храми і монастирі України: анотований покажчик обласного та районного рівня / за ред. Кривошея В. В. – Київ : Мистецтво, 2013. – 608 с. : іл.

У виданні подано перелік храмів і монастирів України зруйнованих упродовж ХХ століття внаслідок воєнних дій, антирелігійної політики та природних факторів. Анотований покажчик складено на основі архівних документів, відомостей обласних державних адміністрацій, опублікованих джерел та літератури, що відображає знищення та закриття церковних споруд на українських теренах.

Для тих, хто цікавиться історією України.

Ломачинська І. М. Монастирі України / І. М. Ломачинська. – Київ : Балтія – Друк, 2015. – 208 с. : іл.

Кожна нація має свою культурно – ментальну візитівку, яка дає уявлення про систему цінностей і пріоритетів народу, виділяє його серед світового культурного оточення. Для України такою особливістю стала її монастирська духовна практика, яка дала могутній поштовх для розвитку не лише всіх культурних жанрів, але й обумовила специфічний спосіб життя, що сформував українську національну свідомість.

На жаль, в силу історичних катаклізмів, пов'язаних із тотальним державним засиллям атеїстичної ідеології в радянський період, більшість монастирів було знищено, і лише в період розбудови незалежної України починається відродження чернечої культури.

Для тих, хто цікавиться історією України.

Перець О. Храми національної долі : козацькі муровані церкви / О. Перець // Пам'ятки України. – 2014. - № 8. – С.17.

Сирохман М. Дерев'яні церкви Закарпаття. Знищені пам'ятки / М. Сирохман // Пам'ятки України. – 2016. - № 4. – С. 4 – 7.

Тихий Б. Тричі воскресла церква Пресвятої Трійці / Б. Тихий // Пам'ятки України. – 2013. - № 2. – С. 34 – 39.

Додаткова інформація на сайтах :

Марія Проскура [Електронний ресурс] // Київські храми, яких більше немає : які святині втратила столиця православ'я ? : [сайт]. – Текст і граф. дані. – Б. м., 2013 - . - Режим доступу:<https://religions.unian.ua/orthodoxy/776639-kijivski-hrami-yakih-bilshe-nemaie-yaki-svyatini-vtratila-stolitsya-pravosla> (дата звернення : 24. 07. 2017). – Назва з екрана.

Проблема відтворення втрачених національних святинь. [Електронний ресурс] : [сайт] - Текст і граф. дані. – Б. м., 2010 - . - Режим доступу: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/culture/11918/> (дата звернення : 24. 07. 2017). – Назва з екрана.

III. Найвидатніші храми та монастирі України.

На українських теренах з часів прийняття християнства з'явилися сотні тисяч храмів. Численні війни, міжконфесійні протистояння, атеїстичні примхи, а також звичайний плин часу і людська недбалість перетворили неповторну спадщину культової архітектури на доволі мозаїчну та фрагментарну. Але навіть дециця збережених святинь – пам'яток і постали останнім часом відтворені храми прикрашають українські ландшафти всюди, милують око і тішать душі віруючих.

Карколомна подорож у часі від найдавніших храмів до відносно молодих крок за кроком допоможе допитливому читачеві подолати історичний шлях освоєння людьми і церквою українських теренів, відстежуючи зміну архітектурних і конфесійних уподобань попередників, щоб осягнути заплутану історію сакрального будівництва України.

Гуркіна Г. О. Замки та фортеці України / Г. О. Гуркіна. – Харків : ПП « Торсінг плюс », 2009. – 95 с. : іл.

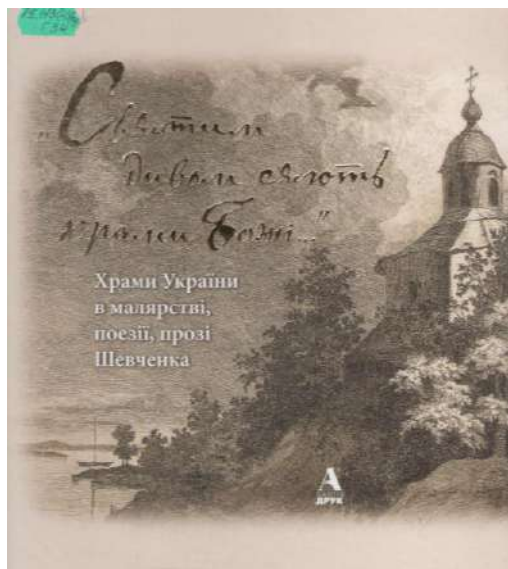
Гортаючи сторінки цієї книжки, Ви дізнаєтесь про те, де в Україні будували церкви, дерев'яні фортеці, а де зводили величезні муровані замки. Ви поринете у світ лицарів та козаків, героїв та зрадників, перемог та поразок. Ця книжка віднесе вас у ті часи, коли мужність і честь шанувалися понад усе.

Для широкого загалу.

Замки, фортеці, палаци України. 70 чудес / упоряд. Беліков О. М. – Харків : Видавництво «Клуб сімейного дозвілля», 2012. – 191 с. : іл.

До книги увійшли найцікавіші фортеці, замки, палаци України, споруди різних епох і архітектурних стилів. Частина з них перетворено на музеї та санаторії, інші чекають своєї долі, а від деяких залишилися тільки стіни і вежі. А проте всі вони цікаві, унікальні й варті відвідання.

Для широкого кола читачів.

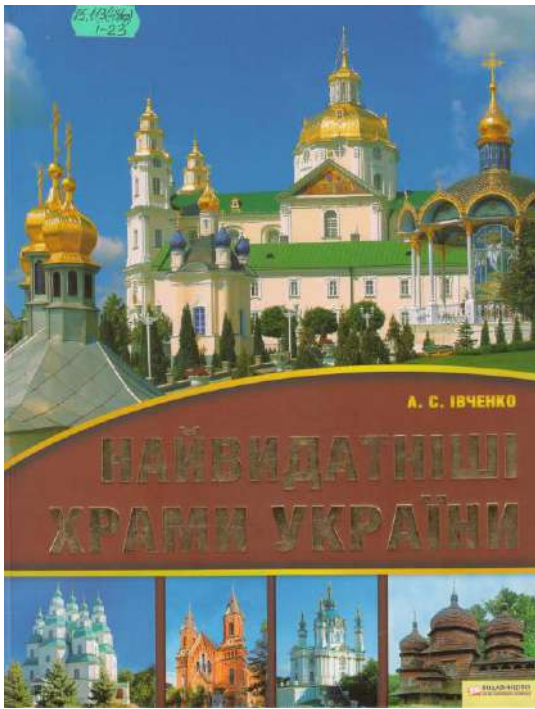

Генералюк Л. С. Святим дивом сяють храми Божі...: храми України в малярстві, поезії, прозі Шевченка / Л. С. Генералюк. – Київ : Видавництво ТОВ «Балтія – Друк », 2013. – 167 с. : іл.

До уваги читачів книга про українські храми, котрі відвідував, змальовував, згадував у своїх творах Шевченко. В ній Ви знайдете скрупульозний аналіз тих засобів, які водночас і в слові, і в малярстві піднімають повсякдення, ведуть до усвідомлення його глибоких таїнств. Саме вони становлять той смисл історії, що його слід шукати так само ретельно, як ми

шукаємо смисл на сторінках старовинних фоліантів. Можливо, не завжди читачеві буде легко йти вслід за думкою авторки : читати, як відомо, напівхудожні есеї завжди легше, аніж ретельно виважені тексти. Зате можна з упевненістю сказати, що він значно краще зрозуміє характер творчості Великого Кобзаря в усіх сферах, яких торкався його геній. Для тих, хто шанує творчість Т. Г. Шевченка та широкого загалу читачів.

Івченко А. С. Найвидатніші храми України / А. С. Івченко. – Харків : Книжковий «Клуб Сімейного Дозвілля», 2010. – 224 с. : іл.

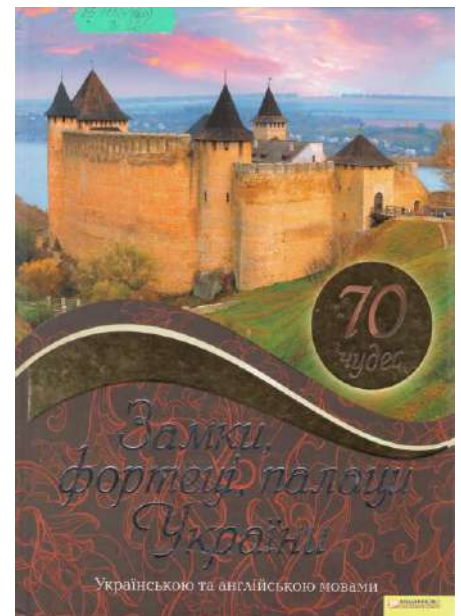
Книга презентує широкому колу читачів найвеличніші культові споруди України. Майже всі описані храми представляють собою пам'ятки історії та архітектури, і переважна більшість з них за доби незалежності повернулась до лона Церкви.

Лесик О. В. Замки та монастирі України / О. В. Лесик. – Львів : Світ, 1993. – 176 с.

Україна щедро
всіяна більш

чи менш зруйнованими замками, монастирями та фортецями, оскільки історія наша – це одвічна боротьба з чужоземними загарбниками, яких манила до себе наша родюча земля з її природними багатствами. На теренах України налічується понад півтори тисячі архітектурних пам'яток, які здебільшого занедбані. Тому праця, в якій автор поставив за мету облікувати та описати всі замки й монастирі, вивчити їх стан і дати рекомендації щодо реставрації та використання, безперечно, актуальна. Книга цікава ще й тим, що вона багато ілюстрована оригінальними художніми роботами автора.

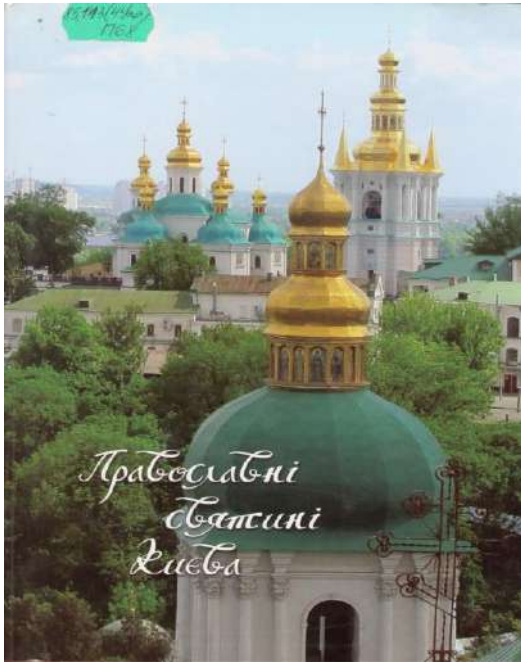
Для широкого загалу.

Малаков Д. В. Мальовнича Україна / Д. В. Малаков. – Київ : Мистецтво, 2011. – 336 с. : іл.

Книга розповідає про багатотисячолітню культуру України. Храми і монастирі, замки і фортеці, палаци і маєтки, сучасні споруди, що характеризують творчий злет, як народних майстрів, так і професійних митців. Видання знайомить із різноманітними чарівними куточками всіх регіонів України та зачаровує читача її давніми архітектурними пам'ятками та новобудовами.

Для широкого загалу читачів.

Православні святині Києва / За ред. Нікітенко Н. М. – Київ : Техніка, 2011. – 352 с.

Книга знайомить читача зі знаменитими православними святинями Києва. Цікаво й нетрадиційно розповідається про його славетні храми та монастирі, які сформували духовний простір древнього святого міста. Багата історична доля, неповторна краса й мистецька довершеність київських святинь розглядається в контексті їх унікального духовного значення для народу України.

Розрахована на широкий загал читачів.

Святий Київ / за ред. Прибеги Н. – Київ : Мистецтво, 2001. - 240 с. : іл.
« Мов на небі висить святий Київ наш великий », - так говорив Тарас Шевченко. Автор книги знайомить читача з півтора тисячною історією міста, його численними святинями й історичними та архітектурними пам'ятками. З містом, яке пережило немало злетів і падінь, але вистояло завдяки нездоланній вірі в добро, у високу духовність українського народу.

Для широкого кола читачів.

Храми України : альбом / за ред. Прибеги Л. – Київ : Мистецтво, 2000. – 296 с. : іл.

Альбом розповідає про тисячолітню історію храмового будівництва на теренах України, розкриває архітектурно мистецькі особливості храмових споруд різних історичних періодів.

Для всіх, хто цікавиться історією та архітектурою рідного краю або є фахівцем у цій галузі.

Додаткова інформація на сайтах :

Віталій Власов [Електронний ресурс] // Воздаючи хвалу Богові, або найвідоміші храми України : [сайт]. - Текст і граф. дані. – Б. м., 2013 - . - Режим доступу : <http://narodna-osvita.com.ua/787-nayvdomsh-hrami-ukrayini.html> (дата звернення : 24. 07 2017). – Назва з екрана.

12 храмів, які представляють світові релігії в Україні. [Електронний ресурс] : [сайт]. – Текст і граф. дані. – Б. м., 2013 - . - Режим доступу : <http://changeua.com/10-hramiv-yaki-predstavlyayut-svitovi-religiyi-v-ukrayini/> (дата звернення : 24. 07. 2017). – Назва з екрана.

Храми України. [Електронний ресурс] : [сайт]/ - Текст і граф. дані. – Б. м., 2014 - . - Режим доступу : https://ua.igotoworld.com/ua/poi_catalog/6-543-temple-ukraine.htm (дата звернення : 24. 07. 2017). – Назва з екрана.